

МАТИЦА СРПСКА
Одељење за друштвене науке

Главни и одговорни уредник
Проф. др Љубомирка Кркљуш

Рецензенти
Проф. др Драган Станић
Проф. др Бранко Бешлин

Фотографије приредила
Др Александра Новаков

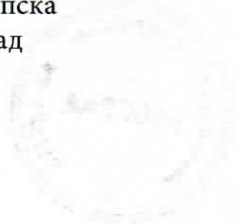
Штампање ове књиге помогли су
Телеком Србија и
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије

Споменица академику Чедомиру Попову

Уређивачки одбор

Академик Василије Ђ. Крестић, академик Михаило Војводић,
проф. др Драган Станић, проф. др Љубомирка Кркљуш,
проф. др Бранко Бешлин, проф. др Ђорђе Ђурић

Матица српска
Нови Сад
2017.

Др ПЕТАР В. КРЕСТИЋ, научни савешник

Историјски институт

Београд

СИМА ЛУКИН ЛАЗИЋ КАО ПОВЕРЕНИК „СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ“

САЖЕТАК: У раду су приређена два писма Симе Лукина Лазича из 1893. године, упућена Стојану Новаковићу, тадашњем председнику „Српске књижевне задруге“.

Као искрен српски патриота Лазич је свесрдно подржао ширење делатности „Задруге“ на простору Хрватске, па се добровољно прихватио посла њеног повереника у Загребу, у ондашњој средини која је у значајној мери била затрована антисрпским духом. Пошто за своју повереничку активност није имао одобрење (концесију) Владе, од челника „Задруге“ захтевао је да, док је не добије, остане анониман. Целокупна садржина писама одише опрезношћу и бригом да се не начини неки погрешан корак, који би пружио оправдање властима у Хрватској да ставе забрану „Задрузи“ на даљи просветитељски рад међу српским становништвом изван граница Краљевине Србије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Срби у Хрватској, Загреб, Сима Лукин Лазич, Српска књижевна задруга, Стојан Новаковић

Сима Лукин Лазич (1863–1904) током живота бавио се личитим занимањима. Пошто је после завршеног трећег разреда гимназије у Београду напустио даље школовање, и будући да је због болести одбијен да као добровољац учествује у Српско-турском рату, одлучио се за глумачки позив. Био је члан различитих путујућих позоришних дружина, а затим и Српског народног позоришта

у Новом Саду. Када је 1889. напустио глуму, започео је публицистичку делатност у Змајевом шаљиво-сатиричном листу *Ситармали*, да би по преласку у Србију исте године у Београду покренуо сатирични лист *Бич*. Октобра наредне, 1890. године, када је лист престао да излази, преселио се у Загреб, где је постао члан редакције *Србобрана*. Покренуо је 1893. године *Календар Србобран*, а почетком 1896. и хумористично-сатирични лист *Врач њојаћач*, који је 1902. године, после загребачких антисрпских демонстрација, преселио у Нови Сад, и издавао га је све до смрти. Својим сатиричним писањем о политици великих сила, о приликама у Аустроугарској и Србији, указивањем на смишљене потезе власти у Хабзбуршкој монархији, чија је намера била однарођавање и стварање неслоге између Срба и Хрвата, али и скретањем пажње на друге друштвене појаве, придобио је симпатије широке читалачке публике. Објавио је и књиге: *Српско-бујарски рај* 1885 (Сисак 1885); *Срби у давнини* (Загреб 1894); *Крајика њовјест* *Срба од њосињања Српства до данас* (Загреб 1895); *Двије оскоруше, једна мени друја њему* (Загреб 1895); *Србин од Србина* (Загреб 1895) и *Дивљи човјек* (Загреб 1901), захваљујући којима је у историографији остао запамћен као последњи романтичар у писању српске историје.

Од самог почетка јавног рада Сима Лукин Лазић показао се као искрен српски патриота, који се свесрдно укључивао у све акције које су носиле националан, српски предзнак. Тако је поступио и недуго после оснивања нове српске културне установе, „Српске књижевне задруге”, 1892. године. Програмске основе „Задруге”, изложене у *Позиву*¹ за упис у чланство од 30. априла 1892, наишле су на широко разумевање и прихватање образованог дела српског народа². Лазић је такође подржао ширење делатности „Задруге” на простору Хрватске добровољно се прихватајући посла њеног повереника у Загребу, у ондашњој средини до те мере затрованој

¹ Пун назив поменутог текста гласи: „Свему српском народу! Позив за купљење ’Српске књижевне задруге’”. Потпуни текст *Позива* видети у првој књизи у издању Задруге: *Живот и њрикљученија Досијеја Обрадовића*, Београд 1893, IX–XIII.

² Колико су челници Задруге добро проценили потребу српских читалаца, види се из више него задовољавајућег одзива, и то како из Србије, тако и из других области насељених српским живљем. О броју уписаних чланова видети: М. Живановић, *Библиографија Српске књижевне задруге 1892–1967*, Београд 1967, XXVI, XXVII и В. Ђ. Крстић, „Јагић, Калај и загребачки *Виенац* о Српској књижевној задрузи”, *Зборник за историју Босне и Херцеговине* 3 (2002), 201–206.

антисрпским духом, у којој се само неколико година касније одиграла серија антисрпских демонстрација, 1895, 1899. и 1902. године³.

Као што се из писама може видети, Лазић за своју повереничку активност није имао одобрење (концесију) Владе, које је било неопходно за рад такве врсте у Аустроугарској, па је стога захтевао од челника „Задруге“ да, док је не добије, остане анониман. Целокупна садржина писама одише опрезношћу и бригом да се не начини неки погрешан корак, који би ионако затегнуту унутрашњо-политичку ситуацију учинио још неподношљивијом и који би пружио оправдање властима у Хрватској да ставе забрану „Српској књижевној задрузи“ на даљи просветитељски рад међу српским становништвом изван граница Краљевине Србије.

Занимљив је податак да се на списку уписаних претплатника нашло петнаестак Срба католика, који су се иницијативи „Задруге“ прикључили готово на самом почетку, само неколико месеци после објављивања *Позива*.

Писма, писана на листовима хартије димензија 22,5x14,5, с печатом администрације политичког листа *Србобран*, чувају се у Архиву Србије, у фонду Стојана Новаковића, под бројевима 821 и 822. На Лазићевим писмима нису вршене језичке измене а мање допуне и разјашњења стављани су у угласте заграде. Ситније интервенције на рукопису учињене су у складу са савременим језиком и правописом ради његовог лакшег коришћења.

Загреб, дана 13. (25) јануара 1893.

Поштовани господине,

Послао сам Вам јутрос све спискове и закључни рачун од 176 мојих задругара „Срп[ске] књиж[евне] задруге“ и напоменуо сам, да сутра шаљем сав остатак чланарине. Међу тим, стигао сам данашњу новчану пошту, те сам још данас послао сав остатак новаца у износу од шест стотина двадесет девет форината, те са оних пет

³ Прве од поменутих демонстрација збиле су се 14. и 15. октобра 1895, током посете цара Франца Јозефа Загребу. Друге демонстрације организоване су 1899. поводом педесетогодишњице песниковања Јована Јовановића Змаја. Демонстрације одржане почетком септембра 1902, познате и као Вартоломејске, као формалан повод имале су новински текст који је загребачки *Србобран* преузео из београдског часописа *Српски књижевни гласник*. О свим тим демонстрацијама види: В. Ђ. Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији*, 344, 345, 351–361.

стотина фор., које сам раније послао, то чини укупно једну хиљаду сто двадесет девет форината австр[ијске] вр[едности] у банкама. Тиме сам одужио све што „Задруга” има од мене да потражује за ових 176 задругара. Ако од селе⁴ нађем још којега новог задругара послаћу његов улог одмах накнадно.

Новац сам сав послао новчаним писмом директно на благајника „Задруге”, г. Уроша Благојевића. Волио сам да платим нешто више поштарине, него да шаљем новац Карамату⁵ у Земун, те да се од једног посла чини два.

Само вас молим, нека ми ко јави, јесте ли исправно примили моје јутрошње писмо са списковима и са приложених 6 форината, а такођер молим, да ми благајна што прије достави потврду на примљену укупну своту од 1.129 фор.

Новац сам и сад и први пут послао под печатом.

И тако ја сам се за ову годину одужио „Задрузи”, а Боже здравља, па до године испотекар⁶.

Обавјестио сам се код овд[ашњих] правника, те ми рекоше, да се тамо може поменути моје име, кад се буде штампао јаван рачун (списак). Но за сваку сигурност, нека за сад изостане оно „повјереник” и нека се наведе само име. А кад се буде касније штампао списак свих повјереника, онда можете и мене уврстити са осталим, јер ћу за до године набавити концесију⁷ од власти.

Најискуснији овд[ашњи] правници Срби рекоше ми, да се за ове крајеве, ван Србије, не би смјела дизати велика галама о „Задрузи” по новинама, јер ако овд. власти опазе, да је „Задруга” у истину велики чинилац и стожер душевног јединства свега Српства, онда би могле предузети строжије мјере, те би нешто забрана, а нешто страх онемогућило уписивање за даље године. С тога, дакле, треба сву снагу администрације уложити, да се стече што више повјереника, те да се сви послови ван Краљевине раде само писмено преко повјереника, а што мање преко новина. Онда би у дужност повјереника спадала и реклама, само да се не диже сувише прашине у јавности, а главни посао администрације био би: преписка

⁴ Са значењем: од сада.

⁵ Јован Карамата (1864–1913), банкар, штампар, посланик Хрватског и Угарског сабора.

⁶ Испотекар(а), прил. покр. – изнова, поново, из почетка, од почетка.

⁷ Допуштање, уступак, повластица, а у овом случају одобрење власти (државне, општинске) за бављење неким послом који је слободан од надзора те власти.

са повјереницима. Та преписка морала би се разгранати, да се као мрежа протка кроз цјело Српство, те би тако сав труд око рекламе и уписивања био остављен повјереницима. А управи „Задруге” увјек је лакше наћи 5–600 повјереника, него двије хиљане задругара, док на против 500 повјереника лако могу за годину двије да нађу 50.000 задругара. Тај систем једино спасава и „Матицу Хрвацку”, а душа је тога система њен секретар, Костренчић⁸, који није ништа друго, већ неуморни посредник између „Матице” и њених повјереника.

Не замјерите, што стављам ове напомене јер мислим, да нијесу наодмет.

Ваш искрени поштовалац,
Сима Лукин Лазић

Загреб, дана 14. (26) јануара 1893.

Поштовани господине,

У прилогу овога писма изволите примити све спискове и закључни рачун за свих 176 задругара „Срп[ске] књиж[евне] задруге”, које вам шаљем, распоређене по списковима: I, II, III, IV. Под I су добротвори, под II оснивачи, под III улагачи, а под IV они, који се уписао код оvd[ашњег] повјереника, г. Милоша Дропца. Под овај укупни број увршћени су и сви намјерници, као и они, који се уписао само посредовањем мојим, а заузимањем и трудом узоритога Србина, Бранка Цвијановића⁹, котарског престојника из Беловара. Цвијановићеви су: 17 оснивача и 47 улагача; Дропчеви су: 23 улагача; моји су: 8 добротвора, 7 оснивача и 74 улагача. Свота Цвијановићеве чланарине износи 226 фор., Дропчеве 69 фор., моје 857 фор., а све скупа износи 1.152 фор. Даље изволте видити у приложеном закљученом рачуну под V. Уједно прилажем под VI и некоја упутства за експедицију, како би сте их могли одмах предати на извршење, те да се вама уштеди та главобоља. Да би се

⁸ Иван Костренчић (1844–1924), предавач хрватског језика на Војној академији „Терезијанум” са сталним запослењем у Дворској библиотеци у Бечу, потом управник загребачке Свеучилишне књижнице, па секретар и благајник Матице хрватске (1877–1901).

⁹ Бранко Цвијановић (1847–1898), краљевски котарски престојник.

„Задрузи” уштедила сувишна поштарина свуда сам у списковима расподјелио задругаре и груписао их по мјестима тако, да се могу књиге слати за више њих преко мјесних повереника гдје их има. Но буде ли то незгодно гдје год, боље нека се шаље и директно свакоме, него да се људи већ у почетку жале, да нијесу добили књига. Ја сам се трудио, да олакшам и с те стране, колико сам знао и могао, те сам по свуда у списковима назначио под рубриком „Примједба”. Адресе су све тачне и баш нарочито сам срањивао сва мјеста и поште по службеном адресару, а можете мислити, како је то пријатно и забавно, особито за мене сад, у овоме ровитом стању.

Знам, да ће вам бити угодно, те вам напомињем, да у ономе моме списку под II и III има до петнаестак Срба римокатолика. Неки од њих уписао се и код мене, али већина их се уписала код Бранка Цвијановића.

Бранко је најчеститији и најсрбистији Србин чиновник у читавој Троједници с краја на крај. Нема те српске ствари за коју он није поднио труда и жртва, мада је сиромах и оптерећен многим дјецом. Много је због тога и гањан и премјештан сваки час. Али то му је баш добро дошло за рад. Јер таман он из корјена прокрчи коров и пробуди све око себе, а они њега за јаку па га пребаце на друго мјесто, а он тамо опет то исто, па тако. Тај српски рад за њега је утолико ризичнији, што је он полицијски чиновник (срески начелник), те с тога мора да крије трагове свога рада. С тога не смије ни за живу главу да буде повјереник „Задруге” (јер је „Задруга” у Србији), те је мени подбацио своје уписнике. Дакле, о Цвијановићу се ништа не смије знати у јавности, јер то је његова жеља, а ја ово саопштавам повјерљиво само вама и поштованим вашим друговима, да бисте знали своје људе, који су и некад у најстрашнијем часу много ваљали, и који ће ваљати вазда. Он је од оних старих бораца од 1875–76.

Ја бих вас молио, да му „Задруга” шаље своја издања, као и другим повјереницима. Он ми није ништа о томе говорио, него ми је напоменуо да вас замолим, кад би му се како могло послати које ваљано издање „Чупићеве задужбине”, па ја вас молим, да му учините то.

Као што видите из закључног рачуна, ја сам на цјелу своту одбио оних 2%. То сам учинио, да вам издвајањем не бих правио збрку у рачунима и књигама. Но како на своту Цвијановићевих

задругара, које нијесам ја привредио, долази нешто преко 4 фор. постотка, ја тај незаслужени постотак издвајам и ево овдје вам прилажем 4 и по фор. Изволте тај новац употребити за оне књиге „Чупићеве задужбине”, за које вас молим, да их пошљете Цвијановићу. А уједно вам прилажем још 1–50 фор. за ваш превод Ранке-ове „Србија и Турска” (не знам, али мислим, да толико стаје) и лијепо вас молим, да ту књигу пошљете мени, јер ми је баш сад пријеко потребна. Можете је предати, да ми се пошље са осталим књигама „Задругиним”. Опростите, молим вас, што вам досађујем овим закључцима, али ето тако се то проплело једно с другим.

Још нешто, а то је за ме најважније. Ја сам српски поданик и војник те овдје, у туђој земљи, не смијем се истаћи као „агент” ма којега друштва из Србије. С тога нијесам смио овдје у „Србобрану” под својим именом да објавим овај списак задругара, а савјест ме гризе, што не могу људима да положим рачун за толики новац. За то вас молим, да ви то тамо учините, али под условом, да ме нигдје не истичете као повјереника „Задруге”, јер би ми то овдје задало грдних неприлика. Нека се просто стави или моје име (без онога „повјереник”), или нек се рече, да је то скупио загребачки повјереник „Задруге” (без мога имена). Молим вас, имајте то на уму. Јер могао бих имати неприлика тим прије што нијесам имао од власти концесију за скупљање чланарине, а овдје му је такав некакав закон незаконик, да се за сваку поштену ствар и добро дјело мора имати концесија, док непоштење и недјела рахат¹⁰ пролазе и без концесије, као пас на ћуприји. Ето баш неки дан је „Србобран” ради таке исте ствари платио 400 фор. глобе. Тако ми овдје висимо у ваздуху. Па можете мислити, како ли нам је онда, када чак слободна штампа мајке Србије устане против нас, да нас још већма оцрни и осумњичи у очима овд. власти, која нас и онако гледа крвавим оком.

По вашем упутству, онај остатак од 629 фор. шаљем преко књижаре Ј[ована] Карамата у Земуну. Свршио бих то већ одавна, али поред свега тога усиљавања, није било могуће јер није зависило од мене. Па и сада морао сам ја из мога џепа да подмирим за њих 15, за 3 оснивача и 12 улагача. Позајмио сам тај новац, те подмирујем рачун, само да не мучим даље ни себе ни вас, а кад стигну књиге, онда ћу се наплаћивати, како се могне. За то вас нарочито

¹⁰ Рахат (арап.) – задовољан, спокојан, миран, расположен, а у овом случају са значењем: мирно пролазе.

МОЛИМ, НЕКА МИ СЕ ЗА СВЕ ОВЕ У ЗАГРЕБУ ПОШЉУ ИСПРАВНЕ ПРИЗНАНИЦЕ
И СВЕ, ШТА КОМЕ ПРИПАДА.

Ваш искрени поштовалац
Сима Лукин Лазић

[на маргини:]

Не знам, да ли ћу данас стићи новчану пошту, па за то сам на закључном рачуну ставио сутрашњи датум, а и ово је писмо случајном пометњом погрјешно датирано – јучерашњим датумом.

PETAR V. KRESTIĆ, PhD, Senior Research Fellow
Institute of History
Belgrade

SIMA LUKIN LAZIĆ AS THE COMMISSIONER
OF "SRPSKA KNJIŽEVNA ZADRUGA"
("The Serbian Literary Cooperative")

SUMMARY: The work presents two letters written by Sima Lukin Lazić in 1893 to Stojan Novaković, the president of "Srpska književna zadruga" ("The Serbian Literary Cooperative") at the time.

Lazić (1863–1904) had various occupations during his lifetime. Since he gave up further education after finishing the third grade of Belgrade high school, and since he was refused voluntary involvement in Serbian-Turkish War due to his illness, he decided to undertake acting. He was a member of various travelling theatre troupes including the Serbian National Theatre in Novi Sad. After leaving acting in 1889, he undertook publishing activity in Zmaj's humour satire magazine "Starmali". He initiated satire magazine "Bič" in Belgrade, became the member of the editorial office of "Srbobran" in Zagreb, and afterwards initiated "Kalendar Srbobran" and humour satire magazine "Vrač pogodač". By writing in a satirical way about the politics of the great powers, about the circumstances in Austro-Hungary and in Serbia, by pointing to the devised moves of the government in Habsburg Monarchy, whose intention was denationalization and creation of discord between the Serbs and the Croats, he attracted sympathies of wide readership. He also published a certain number of books, thanks to which in historiography he remains the last romantic who wrote about Serbian history.

As a true Serbian patriot, he ardently involved himself in all the activities bearing national, Serbian sign. By supporting the expansion of the activities of "Zadruga" (the "Cooperative") in Croatia, he voluntarily undertook the position of its commissioner in Zagreb, the area at the time contaminated by anti-Serbian spirit. He did not have the approval (concession) of the Government for his activity as a commissioner, which was necessary for the work of that kind in Austro-Hungary, so he asked the officials of "Zadruga" to remain anonymous until he got one. The entire content of the letters emits cautiousness and apprehension not to make any wrong move which would make the already tense domestic political situation even more unbearable and which would provide Croatian authorities with justification to prohibit further enlightening work of "Zadruga" among Serbian population outside the boundaries of the Kingdom of Serbia.

KEYWORDS: Serbs in Croatia, Zagreb, Sima Lukin Lazić, "Srpska književna zadruga" ("The Serbian Literary Cooperative"), Stojan Novaković